

Милан Шантић
ВИТЕЗИ СЛОБОДЕ

Е Д И Ц И Ј А
СРБИЈА 1914–1918

Уредник
Зоран Колунџија

Прреснимљено са издања:

Милан Шантић
ВИТЕЗИ СЛОБОДЕ

Издање „Седме силе”, издавачког завода новинарске задруге
у Београду, Београд 1938

Copyright © ИК Прометеј, Нови Сад, 2016.

Издавање *Едиције Србија 1914–1918* подржали су
Министарство културе и информисања Владе Републике Србије и
Град Нови Сад – Градска управа за културу

МИЛАН ШАНТИЋ

ВИТЕЗИ СЛОБОДЕ

ПРОМЕТЕЈ
Нови Сад

РТС

РАДИО-ТЕЛЕВИЗИЈА СРБИЈЕ
Београд

МИЛАН ШАНТИЋ

**ВИТЕЗИ
САМОУБЕ**

**БЕОГРАД
1938**

ПРЕДГОВОР

КАРАЂОРЂЕВА ЗВЕЗДА У СТВАРНОСТИ И У ЛЕГЕНДИ

Времена рата и великих страдања имају своју иконографију; та иконографија је делимично трагична, делимично патетична, делом комеморативна, делом инспиративна. Која год компонента да у одређеном моменту има предност и увећану тежину, само када су све присутне, када су на окупу, та иконографија поприма карактер трансвремености и трансперсоналности од које се граде митови и која као цемент повезује наизглед аморфне и независне елементе и слике без којих нема сањања ни у сну ни на јави! Човеку је потребан сан, људима је неопходна легенда, нацијама је насушно нужан мит!

Карађорђева звезда је феномен који је сазадао сопствени мит; тај мит је надградио стварност, а да је није компромитовао! Нема много таквих случајева, ни код Срба, ни око Срба!

Али, шта је то „Карађорђево звезда“?

Ступивши на престо Србије 1903. године, краљ Петар Први је по сили функције преузео и све симболе, ознаке и инсигније врховне власти. Краљ је, између осталог, и старешина свих ордена, одликовања и медаља, које додељује заслужнима у складу са природом свога достојанства, са Уставом, законима и стату-

тима свих одличја, и сваког од њих појединачно. Србија је те године имала пет ордена: Орден Светог кнеза Лазара, Орден Милоша Великог, Орден белог орла, Орден таковског крста и Орден Светог Саве. Први међу њима био је, суштински, индивидуална инсигнија владоца и његовог пунолетног престолонаследника, основан у једном степену поводом прославе 500. годишњице боја на Косову. Ордени Милоша Великог и таковског крста имали су наглашено династички индивидуалитет и конотацију, те је њихова додела обустављена, мада су одликовани задржали своје привилегије, поготову у случају носилаца Ордена таковског крста са мачевима. Ипак, ни једно постојеће одличје није комеморисало ни Први српски устанак, нити лик и успомену Карађорђа, кога је Његош назвао „Оцем Србије“. То је исправљено првом приликом, па је већ 1. јануара 1904. године – дакле на самом почетку јубиларне стогодишњице подизања Првог устанка – Краљ основао ново одликовање које је названо Орденом Карађорђевог звезде, и које је организовано у четири степена: 1. степен (Велики крст), 2. степен (Велики официр), 3. степен (Командир) и 4. степен (Витез). Намена му је била да награђује заслуге „стечене за Краља и Отаџбину како у миру, тако и у рату“, а у случају да се њиме одликују официри за војне заслуге стечене у рату, регуларној инсигнији додавала су се два укрштена мача. Уредбом од 15. априла исте године прописани су опис, ранг и начин ношења инсигнија, а 28. јуна и Уредба о „давању Краљевског ордена Карађорђевог звезде“ на основу које је Карађорђевог звезда добила јасне карактеристике породичног ордена, јер је одредбама члана 3 предвиђено да право на 1. степен имају синови и браћа владара, а при крштењу и „Краљева мушка деца и њихов мушки пород“. Орден Карађорђевог звезде био је једино српско одличје које је имало своју Крсну славу – Светог Апостола Андреја Првозваног!

Карађорђевог звезда са мачевима посебно је регулисана Уредбом од 28. маја 1915. године, чиме је ова група и формално добила посебан значај и правила, и била проширена новоустановљеном категоријом „Карађорђевог звезде са мачевима војничког реда“,

која се додељивала у два степена (Златна и Сребрна), и коју су за ратне заслуге могли добити подофицири, каплари, значари и редови „свих позива народне војске и последње одбране за изванредно показану личну храброст и пожртвовање“. Том Уредбом се прецизирају заслуге за које се може стећи Орден: официри за показано јунаштво или пожртвовање, командири и команданти за смело дело које су извршили са својим војницима и уопште за ванредне успехе на бојном пољу „скопчане са великим напрезањем или пожртвовањем“, начелник Штаба врховне команде, Помоћник начелника Штаба и Начелник Оперативног одељења Врховне команде, и коначно заставе пешадијских и коњичких пукова за изванредан успех и јунаштво које је пук показао у борби. Шеснаест година касније, донет је и Закон о правилима и повластицама подофицира, каплара и редова одликованих Златним војничким орденом Карађорђевог звезде са мачевима за осведочену храброст у рату 1914. до 1920. године, којим су детаљно уређена, пре свега, административна питања остваривања права носилаца. То је уједно био и последњи специфични закон у Краљевини Југославији који је био посвећен Ордену Карађорђевог звезде.

И на основу овако кратког прегледа да се уочити да је Оснивач имао доста јасну слику институције коју је призвао у живот! Она је била прилично синкретична и одсликавала је део животног искуства Краља Петра Првог. Тако је организација у четири степена, коју је пре тога у Србији имао само Орден Милоша Великог, представљала неку врсту одговора на породични орден претходне Династије. Намена јединственог одличја за грађанске и ратне заслуге дугује нешто француском Ордену легије части, али и руским царским орденима који су имали верзије за грађанске и за ратне заслуге, док је идеја за проширење ордена супсидијарним афилираним одличјем за подофицире и војнике директно изведена из руског царског ордена Светог великомученика и победоносца Георгија. Но, без обзира на поменути синкретичност, време је показало и доказало да је Орден Карађорђевог звезде постао и опстао као једна велика, значајна и историјски неукаљана институција српског народа.

Како се то десило?

Одговор није ни једноставан ни једнозначан. Орден Карађорђевог звезда није ни прво ни једино српско одличје које је додељивано ратним херојима. У времену владавине Обреновића, то је био Орден таковског крста са мачевима. У Црној Гори, култно место међу ратним одликовањима припада Златној медаљи Обилића. У свету, слична или још проминентнија места заузимају одличја као што је Викторијин крст у Великој Британији, Орден Св. Георгија у царској Русији, ордени Гвозденог крста и *Pour le Merite* у негдашњој Прусској и Немачкој, Марије Терезије у Аустро-Угарској, Медаље за храброст у Италији, *Virtuti militari* у Пољској, итд. Па ипак, Карађорђево звезда у свести људи, па и читаве српске нације, има значење које Таковски крст услед историјских околности никада није имао. Пре свега зато што је од самог оснивања био посвећен искључиво прослављању Другог српског устанка, као догађаја који је довео до реализације ограничене српске самоуправе у оквиру Османског царства, уз потпуно запостављање Првог српског устанка и његових ветерана, потом – када је трансформисан у регуларни орден – зато што је био повезан са ратним походима који, и поред несумњивог историјског значаја, нису ментално регистровани као победнички, па чак ни као општестрадални феномени. За разлику, Орден Карађорђевог звезда је одмах стављен у контекст победа у три консекутивна рата (Први и Други балкански рат и Први светски рат), и уграђен у слику славе и огромних жртава које су та три победничка рата донела народу. Та комбинација страдања, пожртвовања по цену сопственог живота, и победничког тријумфа, довели су до епске сакрализације патриотског јунаштва у оном духу у коме се класични еп и мит вазда прожимају, а то је уздизање личних врлина до парадигме људског постојања уопште. Једна од последица било је релативно потискивање из свести чињенице да Орден Карађорђевог звезда није био само ратно и војно одличје, већ и орден за грађанске заслуге, у многим случајевима не мањих од оних задобијених на бојном пољу.

Разлика између присутности свести о томе да је Карађорђева звезда имала своје мирнодопске и ратне групе, које су се визуелно разликовале у релативно ситним детаљима (изостављање белих ивица на траци за групу са мачевима, односно додатак два укрштена мача на инсигнијама ордена за ратне заслуге), захтева додатни коментар. Мирнодопске заслуге се по правилу узимају као део „редовног стања“, као нека врста потврде да држава као институција функционише, и поимање њиховог значаја углавном зависи од нивоа образовања, интересовања и личне укључености грађанина у неки од аспеката деловања државе као система. Хијерархијски највиши орден у једној држави мора задовољити и политички аспект који је, опет по правилу, увек комбинован са контроверзним питањем „јавног добра“; отуда се међу одликованима увек налази непропорционално висок број припадника политичке, економске и војне елите, у односу на које најшири слојеви народа имају велике резерве, па и одређену меру анимозности. То се додатно компликује чињеницом да за разлику од претходно побројаних, представници научне, културне и уметничке елите обично главне оспораватеље имају међу припадницима истог елитног круга који нису одликовани истим одличјем, или не у истом високом степену. „Исправљајући неправду“ нанету себи, они често поткрепљују јавном елоквенцијом, аргументованом или не, резерву и сумњичавост према угледу и валидности мирнодопских признања додељених другима. То углавном не функционише на исти начин када су у питању одличја за ратне заслуге, где сваки аргумент и елоквентна експозиција пада у засенак пред необоривом чињеницом да је неко постао нешто тамо где људска врлина делује непосредно, и где су алтернативе срамота или смрт.

Србија је после насилне смене на престолу готово седам година била у некој врсти спољнополитичког и дипломатског карантина. Услед тога, изостала је готово ритуална размена одликовања коју при промени на престолу врше владари и шефови држава између себе, дајући тим актом неку врсту формал-

ног прихватања чина смене на трону једне државе, и примајући новог владара у привилеговани круг оних који предводе нације и представљају отеловљену слику њених права, врлина и аспирација. Таква ситуација додатно је искомпликована царинским ратом са Аустро-Угарском и анексионом кризом око Босне и Херцеговине. Отуда се на међународном плану Орден Карађорђевог звезда појављује врло касно, и отуда њена прва примена у дипломатском „промету“ највишег ранга има доста спектакуларан контекст јер се извесна „младост“ одличја морала нечим компензовати. Тако су прве доделе приликом посете турском султану укључивале инсигније са брилијантима, док је за намеравану посету аустроугарском цару било планирано да се уведе нови високи степен Карађорђевог звезда на ланцу (како до посете није дошло, ова идеја – за коју је био припремљен текст закона – никада није реализована).

Ратно време и драматична промена фокуса јавности нису само последовали наглим избијањем у први план орденске групе са мачевима, већ се ионако већ постојећа збрка око тога шта значе и како се препознају инсигније за ратне заслуге увећала појмовном разликом у погледу организације ордена у четири степена у односу на препознатљиву и већ прихваћену систематизацију свих осталих ордена у пет степени, уз додатак афилиране групе под називом Војничка Карађорђева звезда у два степена. Део те забуне може се видети и у (иначе изузетно важном и драгоценом) списку одликованих личности коју доноси Милан Шантић. Тако се, сасвим насумце одабрано, поред имена „Павловић Живојин, потпоручник“ налази и одредница „оф. реда“, што би на први поглед требало да значи да је био носилац 4. степена; то јесте тачно, јер је он био одликован 4. степеном Ордена, што одговара његовом чину, али не у степену „официра“, већ „витеза“, пошто категорија официра постоји само код петостепених одличја, где је најнижи степен „витез“. Како је у Ордену Карађорђевог звезда последњи степен четврти, њему у „витешкој стратификацији“ припада апелатив „витез“, а не „официр“. Међутим, обим забуне постаје много израженији када